

Кийизбаева Ч.К.

**А.ТОКОМБАЕВДИН ЗАМАНДАШ, АКЫН, ЖАЗУУЧУЛАР, ИСКУССТВО
ЧЕБЕРЛЕРИ ЖӨНҮНДӨ ОЙ-ПИКИРЛЕРИ**

Кийизбаева Ч.К.

**МЫСЛИ А.ТОКОМБАЕВА ПРО СВОИХ СОВРЕМЕННИКОВ, ПОЭТОВ,
ПИСАТЕЛЕЙ, ПРО ДЕЯТЕЛЕЙ ИСКУССТВА**

Ch.K. Kiyizbaeva

**AALY TOKOMBAEV'S THOUGHTS ABOUT THE CREATIVE WORKS OF
WRITERS, CONTEMPORARIES AND POETS OF THE WORLD**

УДК: 002.704.49

Макалада Аалы Токомбаевдин замандаш акын, жазуучулар, искусство чеберлери жөнүндө айткан ой-пикирлери, макала, очерктери талдоого алынды. А.Токомбаев өзүнүн замандаш кесиптештерине, улуу-кичүү өнөр ээлерине, шакирттерине карата өз оюн билдирип, кези келсе мактап, сындай турган жерден сындап, кээде аталык, кээде агалык кылып чыгармачыл жаштарга жылуу сөзү менен кошо ачуу сөздөрүн да айтып, көбүнө моралдык колдоо көрсөтүп, мааракесин өткөрүп жаткандарына каалоо-тилектерин билдирип келген. Макалада А.Токомбаевдин дал ушул замандаштары тууралуу жазган макала, очерктери, эскерүүлөрү тууралуу сөз болду.

Негизги сөздөр: макала, очерк, жазуучу, искусство, акын, адабият, замандаш.

В данной статье обсуждались статьи, очерки и мысли Аалы Токомбаева про произведения своих современников и писателей.

Аалы Токомбаев своим коллегам, ученикам говорил свое мнение открыто. Как наставник он где надо советовал, где надо критиковал, где надо хвалил, этим он показывал творческой молодежи свою отцовскую любовь, поддержку. Своими теплыми словами он поддерживал, и в то же время горькими правдивыми словами он показывал правильную дорогу в жизнь.

Ключевые слова: статья, очерк, писатель, искусство, поэт, литература, современник.

The article deals his the essays, articles and thoughts of Aaly Tokombaev about the writers of that period. He liked to express his thoughts. Sometimes he gave his advices, sometimes criticized, praised. In such way he tried to give moral support to other writers.

Key words: article, essays, writer, art, poet, literature, contemporary

Кыргыз элинин профессионал жазма адабияты ХХ кылымдын 20-жылдарында жаңыдан бүчүр алып, саналуу чакан чыгармалар жазылып башталганы менен аз убакыттын ичинде чоң ийгиликтерге жетишип, кыргыз жаштары чыгармалары менен тез эле оозго алынып, элге тааныла башташкан. Алыкул Осмонов, Жоомарт Бөкөнбаев, Ысак Шайбеков, Калим Рахматулин, Мукай Элебаев, Жусуп Турусбеков, Түгөлбай Сыдыкбеков, Аалы Токомбаев, Касым Тыныстанов сыяктуу кыргыз интеллигенциясы жашты-

гына карабай кыргыз адабиятын түптөөдө жана калыптандырууда белсенип иштешкен [2, 27]. Бул алгачкы карлыгачтардын ар биринин кыргыз адабиятынын, маданиятынын түптөлүшүнө жана өнүгүшүнө кошкон салымы зор. Убагында кандай жаңы ыр, жаңы чыгарма, макала жазылбасын, ар бири электен өтүп, өз деңгээлине жараша баасын алып турган. А.Токомбаев дагы жогоруда аты аталган акын-жазуучулардын дээрлик баардыгынын чыгармачылыгына, чыгармаларына, жеке өздөрүнө сын көз караштарын, баяндамаларды, макалаларды, эскерүүлөрдү жазган. Алардын эң алгачкысы болуп “Кайран эл” же “Хурижат” поэмасы жана анын автору Ысак Шайбеков жөнүндө 1935-жылы жазган “Ысак Шайбеков ким?” аттуу макаласы болуп эсептелет [5, 1935, 27-апрель]. Буга чейин 1931-жылы 15-июнда “Кызыл Кыргызстан” гезитине “Жаш акын, жалакор сынчы” аттуу Мукай Элебаевдин чыгармаларына карата сынга жооп катары жазган макаласын дагы бул эсепке алсак болот. Ал сынга жооп болгону менен, А.Токомбаев алгачкы жолу замандашы жана анын чыгармачылыгы тууралуу өз оюн билдирген. Ал Мукайды пролетариатчыл өсүп келе жаткан эмгекчилердин акыны деп баалап, келечекте андан мыкты акын чыга тургандыгын, бул сынга алынып жаткан ырлар алгачкы эмгеги гана экендигин айткан. Ал эми “Ысак Шайбеков ким?” деген макаласында автор өзү койгон суроого өзү жооп берип, анын өмүр баянынан баштап, “Кайран элдин” жаралышы, эл арасына таркашы жана ал ыры менен Ысактын ачкачылыктан аман калышы тууралуу жазат. Ысак Шайбеков “Кайран элди” 1916-жылы Кытайдын шаарларында жазып, бир күндө эки-үч нуска көчүрүп сатып оокат кылган. “Ысактын “Хурижаты”, - дейт ал макаласында, “16-жылдын окуясын, кыргыздын чачылганын, кедейдин эзилишин көрсөтө турган күзгү ролуна ээ болот десек жаңылышпайбыз” [5, 1935, 27-апрель]. А.Токомбаев макаласында бул ырдын түп нускасы жок, элдин жаттап алып эле ырдап жүргөн вариантына кай бир жаңы кошумчалар

кирип кеткенин эске алуу менен, кат биле тургандарды аны түзөтүүгө чакырган.

Өз учурунда кыргыздын чыгармачыл уулдарынын дээрлик баардыгы эмгекчил элдин таламын талашып, партия менен өкмөттүн адабияттагы чын жардамчысы болгондугун биз жакшы билебиз. Алаш ордочулардын, бай-манаптардын, эски зыяндуу салттардын баш ийбей жакаланып турган учурларында Жоомарт Бөкөнбаев, Жусуп Турусбеков, Айткулу Убукеев, Мукамбет Дөгдүров, Калим Рахматуллин, Өмүркул Жакишев, Кубанычбек Маликов, Аалы Токомбаев, Түгөлбай Сыдыкбеков сыяктуу акын-жазуучулар калеминин күчү менен чоң жардамга келишкен [9, 3]. Аалы Токомбаев бул акын-жазуучулардын баардыгын кызуу тап күрөшүнүн кырдаалында кырчылдашып турган учурларда партия менен өкмөттүн адабияттагы белсемдүү ишмерлери болгондугун дайым айтып келген. Булардын арасынан өзгөчө Кубанычбек Маликовдун илбериңки кадамы менен алынын келишинче ат салышкандыгын Аалы Токомбаев “Доорубузду акыны” деген макаласында баса белгилеп, паракор, ушакчы, мүлк түгөт, алдамчы, уруучулук сыяктуу чиреген өткөн замандын, эски бийликтин эң акыркы саркындыларын жоюуда анын шамдагай каламы өз милдетин тайманбай аткарууга даяр экендигине ишеним артат. “Кубанычбек шамдагай акын. “Ал эпкинде, эпкинде. Сен эч кимге жеткирбе” деген чакырыгынын ири алдында жүрүүгө даяр, мезгилдин талабынан, өкмөт менен партиянын койгон ураан, милдеттеринен өксүгүсү келбейт, күчүнүн келишинче биринчи болуп үн кошкондордун алдыңкы сабында болот. Ошондуктан аны кээде чечен трибун акын деп айтабыз, бул аша мактагандык эмес” [3, 1961, №9], - дейт.

Негизи А.Токомбаев көзү өтүп кеткен калемдештери, замандаштары тууралуу эскерүүлөрдү көп жазган. Өзү айткандай, ал жазылгандар эртедир-кечтир изилдөөчү, биограф, сынчыларга жөн эле кыскача жазылган автобиография эмес, ири биографиялык илимий эмгектердин жаралышына мүмкүндүк берет. Мисалы, анын “Акиев Калык” [1, 586-598] аттуу көлөмдүү макаласы актаңдай акын Калык Акиевди изилдегендер үчүн баалуу табылга болуп саналат. Анткени бул макалада А.Токомбаев акындын чыгармачылыктын туу чокусуна жеткен учурундагы ийгиликтерине гана токтолбостон, анын өмүр баянына, башынан өткөргөн коркунучтуу окуяларына, талантынын такшалышына кенен сүңгүп кирип, тарых үчүн баалуу маалымат калтырган. Ушундай маанидеги дагы бир макаланы белгилүү маданият жана коомдук ишмер Калим Рахматуллин жөнүндө жазган. Бул макала К.Рахматуллин дүйнөдөн кайткандан кийин жазылгандыктан, автор анын аз жашаган өмүрүнө сереп салып, эмгектерин советтик

кыргыз маданиятынын, адабиятынын өсүшү менен бекем байланыштуулугун белгилейт.

А.Токомбаев “Биздин Тоголок Молдо” аттуу эскерүү макаласында [8, 1960, 10-июнь] Улуу Октябрь революциясына чейинки Тоголок Молдонун өмүрү оор, чиелүү, машакаттуу жана чегинбеген кайрат менен өткөндүгүн белгилеп, турмуштун оор сыноосуна моюн сунбастан, өзүнүн жигердүү аракети менен кат окуу гана эмес жазганды да үйрөнүп, аны акындык шыгынын келечегине шарт берген куралы кылганга жетишкендиги туурасында ойлорун билдирет. “Тоголок Молдо караңгынын ичинде жанып турган чырактар болгон киши. Ал өзүнүн таалайын советтик доордо таап, жарыкчылыкка жан дили менен умтулган. Өзүнүн чыгармалары менен муундан-муунга мурас болуп жашай бере турган киши” [6, 1985, №39], - дейт макала-сында.

“Искусство - коомдун өткүр жарагы, элдин энчиси, жаркыраган келечекке карай үндөгөн, чебер мүнүшкөрдүн дабышы” [3, 1961, №9], - деп Аалы Токомбаев айткандай, кыргыздын алгачкы искусство чеберлеринин дабышы Октябрь революциясынан кийин чыгып, күн өткөн сайын дүбүртү катуулап, элүүнчү жылдары кыргыз искусствосу ийгиликтин туу чокусуна жеткен. Ал кезде искусствонун алгачкы карлыгачтары - Абдылас Малдыбаев, Гапар Айтиев, Муратаалы Күрөңкеев сыяктуу искусство чеберлеринин деми менен көркөм адабият баштаган сүрөт, музыка, театр өнөрү тездик менен өнүгүп, коомдун өткүр жарагына айланган. Аалы Токомбаев өзү менен канатташ өскөн алгачкы искусство чеберлери тууралуу да көп макала, очерктерди жазып, алардын чыгармачылыгын, талантын баалап, тагдырына сереп салып, жумурай журтка кыргыз элинин таланттуу искусство чеберлерин таанытуу ишинде опол тоодой эмгек кылган. Буга анын кыргыз композиторлорунун туңгучу Абдылас Малдыбаев жөнүндө жазган “Туңгуч композитор” [1, 583], туңгуч сүрөтчү Гапар Айтиев жөнүндө жазган “Ишенимди актаган үмүт” [1, 557], комузчу Муратаалы Күрөңкеев жөнүндө “Муратаалынын өсүш жолу” [5, 1945, 20-май] аттуу макалаларын мисал кылсак болот.

Аалы Токомбаевдин айрым адабиятчылар менен болгон мамилеси тууралуу коомчулукта ар түрдүү пикирлер айтылып, ушул күнгө чейин талаш-тартыштар уланып келет. Ар бир мезгил өз чындыгы менен баалуу, барктуу. Кандай гана доор, мезгил өтпөсүн ар бир учурдун чындыгын тастыктай турган далилдер болот. Ошол эле учурда ар бир инсандын өмүр сүргөн өз доору, ага жараша тагдыры болот. Аалы Токомбаевдин дарегине канчалаган сөздөр айтылганы менен ал убагында бир топ акын-жазуучулар менен мамиле күтүп, ал мамилеси кыйышпас, сырдаш достукка, ага-инилик мамилеге, шакирт менен

устаттыкка жеткендигин дал ушул макала, очерктер далилдеп турат. Ал ар дайым замандаштарынын, шакирттеринин жараткан эмгектерине, жетишкен ийгиликтерине кубанып, аларды улуу-кичүүсүнө карабай качан да болсо колдоп, коштоп, колунан келген жардамын эч аяган эмес. Андыктан айланасындагы чыгармачыл адамдардын тагдыры, жетишкен ийгиликтери тууралуу көп жазган. Өзү айткандай, кечээки караманча сабатсыз, бечара элдин балдары совет доорунда алдыңкы маданиятка, алдыңкы адабиятка ээ болуп жатышса, ага сүйүнбөй коймок эмес [3, №10, 1978].

Убагында Жоомарт Бөкөнбаевди бир өлүмдөн сактап калган, колунда калеми, оозунда ырынан башка карманган эч нерсеси жок кыргыздын таланттуу акыны Алыкул Осмоновду кайгынын түпкүрүнөн өз убагында сууруп чыгып, кыргыз поэзиясынын баштоочуларынын катарына кошкон дал ушул А.Токомбаев болгон. Анын замандаш калемдештери менен болгон мамилеси, аларга болгон урмат-сыйы тууралуу “Эстеликтен” [4, 9-12], “Жаңы заман жылдарында” [6, 1985, №29], “Тунгуч драматург” [6, 1968, 18-сентябрь, №38]. “Жоомарт” [8, 1944, №8], “Ишенимди аккаган үмүт” [1, 558-559] деген сыяктуу дагы бир катар макала, очерктеринен кенен таанышууга болот. А.Токомбаев Жусуп Турусбековду жигиттин мөлү десе [8, 1960, 24-декабрь], Кубанычбек Маликовду

шамдагай акын, чечен трибун акын [3, 1961, №9], Калык Акыевди патриот, чаалыкпаган, күжүрмөн акын [8, 1964, 10-июль] деп ар биринин чыгармачылыгына пикирин, сын көз карашын билдирген.

Аалы Токомбаевдин калемдештери жөнүндө жазган эскерүү макалаларын өзүнчө эле бир энциклопедия, өткөндөгү тарыхка тактык жарата турган мурас деп эсептесек болот. Анын ар бири жөнүндө эскерүүлөрү өзгөчө азыркы ааламдашуу доорунда табылгыс байлык, көөнөрбөс мурас болуп кала береринде шек жок.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Аалы Токомбаев – сынчы жана адабиятчы. Б., Бишкек, 2009. 1034 б.
2. Абдыкадыр Садыков, Кыргыз залкарлары 1-том. Бийиктик. – Б.: 2012. 304 б.
3. “Ала-Тоо” журналынын 1961-1978-ж. чейинки чыгарылышы.
4. Алыкулга гүлдесте, Ф., 1975.
5. “Кызыл Кыргызстан” газетасынын 1930-1955-ж. Чейинки чыгарылышы.
6. “Кыргызстан маданияты” газетасынын 1968, 1985-жылдардагы чыгарылышы.
7. “Ленинчил жаш” газетасынын 1934-ж. саны.
8. “Советтик Кыргызстан” газетасынын 1944, 1960, 1964-жылдардагы чыгарылыштары.
9. Салижан Жигитов. 20-жылдардагы кыргыз адабияты, 1984, «Илим» басмасы 157 бет.

Рецензент: к.филол.н., доцент Искендрова Ш.А.